

ՕՐԱԳՐՈՒԹՅՆ Տ. ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. ՆՇԱՆՆԱՆԻ

Յիշատակարան 1917 Յունուար 1-ին:

Դեկտ. 4, Երեքշաբթի: Թնդամօթի ձայներ չկան ամբողջ օրը: Եօթը Անգլիական օղանաւեր վար առնուեցան քաղաքին վրայ: Թնդամօթներ ու միթրայեօզի կրակ ըրին Թուսաց՝ վանքէմ, ինչպէս ուրիշ անգամներ, սակայն սաւառնակները ռումբերու հասողութեմէն բարձր էին:

Երէկի ուզուած կտորները այսօր տարի յանձնեցի քաղաքապետարան, 45 վանքին եւ 25 զաղթականներու կողմէ: 40 կտորներ չհաւնեցան ու ետ տուին: Վաղը ուրիշներ պիտի տամիմ:

Պատերազմի մասին տարածայնութիւններ շատ կան, բայց ստուգութեան կարօտ ըլլալուն համար չեմ արձանագրեր:

Դեկտ. 5, Զորեքշաբթի: Երուսաղէմի անձնատուութեան համար Անգլիացւոց կողմէ տրուած պայմանաժամը այս երեկոյ կ'աւարտի, կ'ըսեն: Իմացամբ թէ Երուսաղէմը պաշտպանող Ալի Ֆուատ Փաշա, Միւթեսարըֆ, ոստիկանութեան տեսուչ, Մերքեզ գովաճառարն ու մի քանի սպաներ ժողովք գումարներ են այս մասին խորհրդակցելու: Միւթեսարէֆը կարծիք յայտներ է տեղի տալ պաշտպանութեան անհմարութեան առջեւ: Հրամանատարը յայտարարեր է՝ թէ պիտի դիմադրէ մոյմ իսկ մէկ զինուոր ալ մնայ, եւ եթէ պատրաստուի հեռանալ, քաղաքը քարուքանդ պիտի ընէ, ու այսպէս պիտի յանձնէ թշմաւիհիմ: Վիճակը հեռագրուեր է Պոլիս: Եկած պատասխանը գովելով հրամանատարին հայրենասիրութիւնն ու արիւնքիւնը, կը յանձնարարէ դիմադրել ցվերջին կէտ, բայց հոգ տանիլ, որ քաղաքն ու ժողովուրդը չվտանգուին: Հրամանատարը ամբաւակամ մնացեր է այս պատասխանէն:

Կը լսենք՝ թէ Անգլիացիք երկաթուղիի գիծեր ձգեր են Ռատի Սարրարէմ մինչեւ Պապիւլուտա եւ կառայնումը կ'երթնէկէ մինչեւ Պէթտիքի կայարանը: Ծամր հրետանին զետեղեր են Նէպի Սամուէլի վրայ, Աւագաններու մօտ՝ Ս. Գեորգի ետեւ գտնուած բարձունքը բռներ են, յառաջապահ ձիւորներ տեսնուեր են Մեռեալ Ծովի արեւմտեան եզերքը: Քալումիա, Յովհաննու Ծնունդ, ու այդ կողմերը գտնուող գիւղեր պարպուեցան քմակիչներէ:

Երուսաղէմի ու Յուպպէի հրեայ խախտապետներ այսօր վերադարձան: Ասոնք տարագիրներու հետ միասին ղրկուած էին Դամասկոս ու կը պատմեն թէ ճէմալ Փաշա այնտեղ կանոնաւորուած ընդարձակ տուն մը յատկացուցեր է բոլոր հոգեւոր պետերու բնակութեան ու ամէն հանգստութիւն ընծայեր: Վերջին այցելութեան ժամանակ հրամայեր է իրենց դառնալ Երուսաղէմ:

Դեկտ. 6 Հինգշաբթի: Նշանակելի բան մը չպատահեցաւ: Մամր մուրն անմշան լուրեր կան միայն: Ուսուցիչ Գրիգոր Էօլմէգեան թիֆլիս հիւանդութեան ենթարկուած ըլլալով հրէից հիւանդանոցը ղրկել տուին:

Դեկտ. 7 Ուրբաթ: Ամբողջ օրը հանգարտ անցաւ: Քանի մը անգամ թնդամօթի որոտներ լսուեցան:

Դեկտ. 8 Ծաբաթ: Գիշերուան ժամը մէկէն սկսեալ թնդամօթի, մեթրայիօզի եւ հրացանի հարուածները կը տեղան ամբողջատ: Ինչպէս կերելի, բուռն կոխներ տեղի կ'ունենան արեւմտեան կողմը: Այժմ ժամը 7ն է, պատերազմը կը շարունակուի աւելի սաստկութեամբ: Նոյն սաստկութեամբ տեսց մինչեւ գիշերուայ ժամը եօթը, այսինքն 18 ժամ շարունակաբար, անկէ վերջն ալ ընդհանուր թնդամօթի ոլորտներ մօտէն կը լսենք մինչեւ հիմա, որ է գիշերուան ժամը ինը:

Այսօր պատմական ու մշանակելի օր մը եղաւ Երուսաղէմի համար, որ կը յիշեցնէ Տիտոսի, Օմարի, խաչակիրներու, Սալահէտինի պատերազմները Ս. Քաղաքը գրաւելուն առթիւ, սա տարբերութեամբ միայն, թէ արդի պատերազմական կատարելագործեալ զենքերն ու արհեստը կը փոխանակէին հին մահապետական աղեղին, միզակին ու բաբանին:

ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ  
ՄԱՄԱԿԼԻ ԲԱԺԻՆ



Կես զիշերեմ սկսեալ թամբը մշուշ պատած էր ամէն կողմ, որ տեսց միմչեւ առտուամ ժամը եօթն: Անգլիացիք օգտուելով մշուշեմ զիշերուայ ժամը մեկին կը յառաջանան յուշիկ դէպի խաշավանքի արեւմտակողմի բարձունքը դիրք բռնող Օսմ. ուժերը, արագ շարժումով կը պաշարեն ու գերի կ'առնեն երեք վաշտ զինուոր իրենց թնդամթմերով: Անգլիացիք կը յառաջանան երեք թելերով: Հար. Արեւմտեան կողմէմ, այսինքն երկաթուղիի գծին ուղղութեամբ, Այն Քերէմի կամ Յովհ. Ծմնդեան գիւղէմ եւ հիւսիս արեւմտեան կամ Ռամալլայի կողմէ, ամբողջ հորիզոնի բարձունքներուն վրայ շուրջանակի զետեղուած թնդամթմերու պաշտպանութեամբ: Դիրութեամբ կը գրաւեն Այն Քերէմը, ու կը մտնեն Օսմանեան պաշտպանող բանակի երկու թելերու միջեւ: Օսմանեան աջ թելն ալ Ռամալլայի կողմէն թշնամիի սուլմաւոր յարձակումով ետ կը մղուի միմչեւ Լիֆթէ, որով պաշտպանող բանակի ճակատը կը խախտի եւ կը սկսի փախուստն ու խուճապը: Օսմանցիք բանակի ճահաճը դիւրացնելու համար, քանի մը կէտեր պահեցին միմչեւ երեկոյ, ու կը շարունակեն պահել ցարդ (զիշեր ժամը 9):

Երկու անգամ դպրոցի տանիքէն երկաթուղիի կայարանի դաշտը դիտեցի, ռուբերու տարափ մըն էր, որ կը տեղար երկուստեք խլացուցիչ պայթումներով եւ ծուխն ու փոշին մթնոլորտը կը լեցնէր: Թնդամթմի ու միթրալէօզի դժոխային կրակ կը տեղար Անգլիացւոց կողմէ, մանաւանդ, կ'ըսեն, Նէպի Սամուէլի գագաթէն: Նապլուսի ճամբան անանցանելի եղած է, փախուստի միակ ուղին կը մնայ Երիքովի ճամբան: Առաւօտուն արդէն կային բազմաթիւ մեռելներ եւ վիրաւորներ, որոնցմով լեցուեցան հիւանդանոցները: Ոստիկաններն ու փոլիսները հանդիպող Քրիստոնեան եւ հրեան ճակատ կը դրկէին մեռեալ ու վիրաւոր փոխադրելու համար:

Կը կարծուի թէ Երուսաղէմի անկումը շատ մօտաւուտ է: Իրիկումն դէմ հրամանատար Ալի Ֆուատ նորըմձայ Փաշան մեկնէր է սպայակոյտին ու Գերման սպաներու հետ: Միւթեսարէֆն ու Բօլիս միւտիրին մեկնել կը պատրաստուին եղեր: Յառաջապահ ձիաւորներ քանի մը կողմերէ մօտեցեր են քաղաքին, ինչպէս միմչեւ Վալախի հրեական հիւանդանոցն, ու ետ են դարձեր:

Դեկտ. 9, Կիրակի: Երուսաղէմ ազատուած: Փառք եւ գոհութիւն Աստուծոյ: Չորս հարիւր տարուան թուրքի անարգ ու բռնապետական լուծը այսօր թօթափեցաւ Սուրբ Քաղաքի վրայէն: Կեղեքիչ, հարստահարող, ամբարոյական ու հպատակներու սարսափ ազդող Օսմանեան զինուորականներու եւ պաշտօնականներու տեղ, ամէն ուրեք կ'երեւին Անգլիական ազգի ազգին սպաներն ու զինուորները, որոնք իբրեւ մօր խաշակիրներ ազատութիւն շնորհեցին Սուրբ Երկրին, արդարութիւն եւ հաւասարութիւն բերին ժողովուրդին: Հաւորէմ բնակչութիւնը, քրիստոնեայ, հրեայ թէ մահմեդական, առանց խտրութեան ազգի ու կրօնի մոռցան վերջին երեք տարիներէ ի վեր կրած սարսափները, տառապանքներն ու հարստահարութիւնները: Քաղաքը իստորէմ տօնական երեւոյթ առած է: Խիմղն ու երջանկութիւնը կը ճառագայթեն դէմքերու վրայէն: Ամէնքը փողոցները թափած ծանօթ թէ անծանօթ զիրար կը համբուրեն ու կը համբուրուին: Մասնաւորապէս վանքը բնակող հայ գաղթականներու ուրախութեան չափ ու սահման չկայ: Սրտի անհուն գոհունակութեամբ ակամատես եղան Օսմանեան բանակի փախուստին, պաշտօնատուներու եւ զօրանոցներու կողոպուտին: Ածային վրէժնդիր աջը տեսան ծանրացած իրենց դանիներուն վրայ, որոնց ձեռքն կրած էին սարսափներու դառնագոյնը եւ որոնք դիւական ու դժոխային ամէն հնարքներով թրքահայութիւնը մատնած էին մահուան, զուլումի, անբերական կայելի տուայտանքներու, զարհուրելի աղէտներու ու յետին անարգամքի: Այսօրուրն սկսեալ կը քակուին կաշկանդուած լեզուներ՝ գերութեան դարաւոր շղթաներու հետ միասին եւ կարող կ'ըլլանք մեր միտքն ու զգացումները գրի առնել ազատ ու անվերապահ:

Ամբոյնք համառօտիւ արձանագրելու այսօրուան դէպքերը:

Առաւօտեան ժամը 3ին Միւթասարէֆ Իզդթէ պէշ կը մեկնի Բօլիս միւտիրին հետ միասին: Մեկնելէ առաջ Պոլսէն ստացած հրահանգին համաձայն գրաւոր հրաման կու տայ Քաղաքապետի փոխանորդ Հուսէյն Ալի Էֆ. քաղաքը յանձնել թշնամիին: Վերջինս գովիւթի մը ու մի քանի երեւելիներու հետ առտուան ժամը 9ին կ'երթայ քաղաքին ծայրը Յովպէի ճամբուն վրայ, հրէից հիւանդանոցէն քիչ մը անդին ու կը սկսի սպիտակ դրօշակ շարժել: Անգլիացի ձիաւոր սպայ մը կը մօտենայ: Փոխ քաղաքապետը կը հրաւիրէ Անգլ. բանակը գրաւել Երուսաղէմը:

(շարունակելի)